

Владан ПЕТРОВ*

Правни факултет
Универзитет у Београду

УДК 342(497.11)
DOI: 10.5937/adpn2502009P
Оригинални научни рад

ДА ЛИ ЈЕ УСТАВНО ПРАВО ДАНАС И ДАЉЕ ВАЖНО?

Сажетак

У раду се аутор бави променама обележја уставног права у првим деценијама XXI века, спољним и унутрашњим факторима тих промена и друштвеним ангажманом уставноправне науке и уставних правника у савременој друштвено-политичкој заједници. Он даје најпре своје виђење релевантности класичног уставног права, да би потом указао и на факторе његовог преображаја, као што су интернационализација уставног права, с једне стране, и савремени друштвено-политички амбијент у којем функционишу старе и неке новије уставне институције. Аутор ставља нагласак и на улогу главних креатора уставног права – старог: уставноправне науке и нешто новијег, који добија на значају у другој половини XX века: уставног судства. Посебно истиче улогу истакнутих (уставних) правника, оцењујући да њихова улога у остваривању просветитељске мисије уставног права мора бити довољно видљива, делотворна и организована. Закључује да у Србији има уставних правника чија стручна и научна релевантност није спорна, али оцењује да нису довољно друштвено видљиви.

Кључне речи: уставно право, устав, уставноправна наука, уставни суд, просветитељска улога уставног права, истакнути правник.

* Аутор је редовни професор на Правном факултету Универзитета у Београду и судија Уставног суда Републике Србије. Електронска адреса аутора: vpetrov@ius.bg.ac.rs. ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2674-5819>.

1. УВОД

Савремено уставно право, оно које се везује за прве три декаде XXI века, природно је, с једне стране, остало да се еволутивно развија на тековинама либерално-демократске уставности друге половине XIX века и прве половине XX века, као и демократско-социјалне и интернационализоване уставности друге половине XX века, док је, с друге стране, присутан снажан утицај развоја савремених технологија у дигиталном добу, који је довео до успостављања концепта дигиталног конституционализма (Joint Report of the Venice Commission and of the Directorate of Information Society and Action against Crime, CDL-AD(2019)016-e; Study - Principles for a fundamental rights-compliant use of digital technologies in electoral processes, CDL-AD(2020)037-e; Interpretative declaration of the Code of good practice in electoral matters as concerns digital technologies and artificial intelligence, CDL-AD(2024)044-e). Уставни правници који су своје правничко образовање и ужу правну специјализацију стицали на прелому два века, у зрелим научно-истраживачким годинама с правом постављају питања као што је оно о редефинисању или реконцептуализацији савременог уставног права. У доба када многи принципи и основне норме међународног јавног права и унутрашњег јавног права падају на најједноставнијим „тестовима провере“ у пракси, неопходно је изнова поставити и питање смисла и домаћаја савременог уставног права. Речју, да ли је уставно право и даље важно, бар у базичном смислу онако како је било постављено током развоја писане уставности у XIX и XX веку?

2. РЕДЕФИНИСАЊЕ И ПРЕОБРАЖАЈ УСТАВНОГ ПРАВА

Уставном праву се могу придавати различите улоге. Једна, која свакако не спада у прве и основне, али је несумњиво свагда била изузетно важна, јесте његова *просветитељска улога*. Ова улога се не може свести само на научно-истраживачку нити научно-образовну компоненту, нити на едукацију студената и, шире, носилаца политичких и других јавних функција, грађана и друштва у целини. Уставно право је више од тога. Оно је темељ, али и путоказ и оријентир. Оно репрезентује и промовише највиши правни и не само правни резон. Изнад свега, уставно право је и универзални кључ за решавање крајње осетљивих и запретених спорова и односа у једној друштвеној заједници, и то не само у држави, између државне власти и грађана, већ и знатно шире. Уставно право јесте, под претпоставком да је демократско, само

отелотворење владавине права као основне правне и једне од највиших друштвених вредности.

У том смислу, дефиниција из уџбеника „Уставно право и политичке институције“ професора Ратка Марковића, а то је да је уставно право „фундаментална грана унутрашњег јавног права“ данас је превише тесна, некако чак и претерано формална и, добрим делом, превазиђена. Професор Марковић објашњава да је уставно право „фундаментална грана унутрашњег јавног права, не из разлога своје унутрашње супериорности, него због тога што се односи на највише државне институције: политичке институције насупрот административним институцијама“ (Марковић 2015, 29). Због чега ова дефиниција готово у сваком свом елементу данас није прихватљива?

Прво, строга подела на политичке и административне институције преузета је из традиционалне француске уставноправне доктрине. Према тој доктрини, политичке институције чине органи јавне власти (*pouvoirs public*) и механизми. Ти органи су најважнији и највиши, јер утврђују општу политику једне земље (на пример, то су, парламент, влада, шеф државе). Административне институције су хијерархијски ниже и задатак им је да спроводе политичке одлуке и обављају свакодневне државне послове. Ова доктрина, настала у првој половини XX века, а врло утицајна све до његовог краја, на пример, нема одговор на питање шта је уставни суд. Не улазећи овде у једно од сложенијих питања савременог уставног права, а то је питање природе уставног судства, једно је сигурно. Уставни суд није ни политичка ни административна институција, а ни обичан или редовни суд. При том, овај орган је од свега тога понешто. Тако, на пример, у својој докторској дисертацији о природи уставносудске функције, Ђорђе Марковић, доказује да уставносудска функција не може да се поистовети ни са једном од постојеће три државне функције. Овај аутор закључује да уставносудска функција јесте посебна државна функција и не представља просту комбинацију законодавне и судске власти, већ обједињава компоненте обе тако да се, у извесном смислу, приближава ревизионој (уставотворној) власти, с једне стране, и функцији владе, с друге стране (Марковић 2024). Где бисмо онда могли сврстати уставни суд, имајући у виду ова савремена промишљања о уставносудској функцији, ако бисмо остали при подели институција на оне које нуди професор Марковић? Тек би се ово класично уставно право уплело у неразмрсиву мрежу ако би покушало да дефинише правну природу независних државних органа, попут, правосудних савета, као што су

код нас Високи савет судства и Високи савет тужилаштва или омбудсмана (Заштитника грађана). Све наведене институције, тамо где постоје, а постоје у великом броју савремених држава, нису ни политичке ни административне, а нису ни њихова комбинација. Јесу, међутим, уставне институције и остварују важне уставне улоге. Рећи да су оне институције *sui generis* значило би признати им специфичну правну природу, која би била довољна да их не можемо подвести ни под политичке ни под административне институције.

Друго, подела на унутрашње јавно право и међународно јавно право није сасвим избрисана, али је у процесу интернационализације уставног права, с једне стране, и конституционализације међународног права, с друге стране, добрим делом, обесмишљена (вид: Петров 2024а, 22–24). Та два процеса, који представљају „две стране исте медаље“, настала су као одговор на тоталитарну прошлост и пошати два светска рата, и почивају на три велика стуба, која су донекле аутономна али и нераскидиво повезана. То су: демократија, људска права и владавина права. Од ове три вредности, демократија је остала још и највише национална. Никад се не говори о међународној демократији, док су међународна владавина права и међународна људска права одавно уврежени изрази. Остаје макар номинално *domaine souverain* државе да одреди облик или систем власти (парламентарни, председнички или полупредседнички), облик владавине (република или монархија) и облик државног уређења (унитарна или федерална држава), јер се показало да сви ови облици могу имати одговарајући потенцијал за демократију под условом да обезбеде политичку стабилност и поштовање људских права. Људска права и владавина права одавно су интернационални и наднационални концепти. Њихова заштита не остварује се само на националном него и на интернационалном и наднационалном институционалном нивоу. Ове тврдње постале су малтене општа места и на њих налазимо посвуда и у нашем уставу. Тако, на пример, у чл. 3. ст. 1. Устава каже да је „владавина права основна претпоставка Устава и почива на неотуђивим људским правима“, а чл. 18. ст. 2. Устава проширује начело непосредне примене Уставом зајемчених људских права и на она зајемчена општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима и законима. Чл. 18. ст. 3. одређује да се „одредбе о људским и мањинским правима тумаче у корист унапређења вредности демократског друштва, сагласно важећим међународним стандардима људских и мањинских права, као и пракси међународних институција које надзиру њихово

спровођење“. Према чл. 22. Устава, судска заштита људских и мањинских права остварује се не само пред националним него и пред међународним институцијама.

Крајем XX века национални уставни правници још увек су могли да кажу, макар у шаљивом тону, колегама који се баве међународним јавним правом да њихово право и није право, јер његово кршење често не прати правна санкција, као и да су извори међународног јавног права поприлично разуђени, без строге хијерархије међу њима. Данас је и национално уставно право изгубило своју стварну, а делом и привидну кохерентност, која је почивала на класичном концепту суверености државе и суверености народа. То мешање (*merging*) или, боље речено, преплитање уставног и међународног јавног права, настало као последица релативизовања класичног концепта суверености, услед европских и других транснационалних интеграција, има бар две своје добре стране. Једно је јачање свести о томе да су фундаментални принципи владавине права исти, и на националном и на интернационалном нивоу. Они се свакако остварују различитим механизмима, али је њихова комплементарност, која се представља као и дијалог, иако не искључује и извесне односе надређености и подређености (на пример, обавеза националних судова и уставног суда да усклађују своју праксу са праксом Европског суда за људска права у Стразбуру), постала очигледна датост, коју нико не доводи у питање. Друга добра страна ових процеса је формирање посленика јавног права који морају готово подједнако добро да владају не само националним уставним правом него и међународним правом или бар неким његовим посебним или изведеним категоријама, попут европског уставног права или јуриспруденције Европског суда за људска права или Европског суда правде у Луксембургу. Савременом уставном праву територијални и национални оквири постали су тесни. Савремено уставно право је систем на више нивоа, који се прожимају. То, добрим делом, изражава одавно прихваћени израз „конституционализам на више нивоа“ (*multilevel constitutionalism*). Уставоцентризам је *passé*. Устав, истина, никад није ни био једини извор уставног права, а данас свакако није искључиво национална творевина, ако је и то икада био негде другде осим у „романтичарским“ уџбеницима уставног права. Штавише, и уставноправни поредак савремене државе је својеврсно мешање, што би Французи рекли, *melange* националних уставних принципа и вредности и оних европских, и шире међународних принципа и вредности. При том, та „смеша“ не подразумева универзални рецепт за своје

справљање, што најбоље показује важност националног у европском уставном наслеђу, концепту који деценијама баштини Венецијанска комисија (Bartole 2015, 17–22; Bartole 2020, 33–43). Такође, та „смеша“ се не стеже, односно не окамењује. Она остаје да „ври“ и захтева непрекидно „мешање“. Уставно амандирање данас се не третира као светогрђе, а традиционални концепт непромењивости устава је одавно замењен концептом уставне стабилности и уставног идентитета, који не налазе своје извориште искључиво у националној или народној суверености (Петров 2024б, 27–33). Ова тематика, којој није било места у класичном поимању уставног права, постаје непрегледно поље за нова уставно-теоријска истраживања (Цветковић 2021; Николић 2024). На нивоу уставне норме и праксе, то мешање различитих извора легитимитета уставотворне власти и устава, као и уставног идентитета, националног и европског, види се и члану 1. Устава Србије, који гласи: „Република Србија је држава српског народа и свих грађана који у њој живе, заснована на владавини права и социјалној правди, начелима грађанске демократије, људским и мањинским правима и слободама и припадности европским принципима и вредностима“. Чисто језичким тумачењем, које овде несумњиво није довољно, дошло би се до закључка о европским принципима и вредностима, као засебној и екстерној категорији, али би такав закључак свакако био погрешан. С друге стране, који су то европски принципи и вредности, ко их одређује и ко је њихов тумач, да ли су то аутентично европски принципи или аутентични принципи ЕУ, као и да ли постоји извесна антиномија између преамбуле Устава, која штити национални суверенитет и територијални интегритет и привржености тим европским принципима и вредностима, која јесте само привидна, питања су која захтевају много шира, мултидисциплинарна знања у којима се брише граница између уставног, односно унутрашњег и међународног јавног права (Mikić 2024, 639–652).

Треће, што се надовезује на претходно, уставно право је и даље фундаментална грана права, али се његов фундаментални карактер не заснива на овешталој фрази о *lex superior*-у као највишем правно-политичком акту, нити на томе што се оно односи на најважније државне институције. Фундаментални карактер уставног права почива на уставним постаментима, на фундаменталним уставним принципима и уставним вредностима, иако се ови најчешће не дефинишу у формалном уставу или се неретко и не налазе у формалном уставном документу (Petrov i Manojlović 2014, 73–102). Такав је случај са нашим

уставом. На пример, члан 4. Устава садржи једну формалну прокламацију поделе власти, али је садржински практично не дефинише. Још очитити пример је широј јавности мање познат принцип јединства правног поретка из чл. 4. ст. 1. Устава, чију садржину одређује Уставни суд. Владавина права јесте један мета-правни принцип, који је у чл. 3. Устава, навођењем његових битних елемената, одређен више формално и уџбенички него садржински и суштински. Фундаментални карактер уставног права, дакле, не почива искључиво на принципу формалне на принципу формалног легалитета, него на принципу материјалног легитимитета. Формални легитимитет који се задобија обезбеђивањем транспарентности и инклузивности процеса доношења устава и учешћем свих релевантних друштвено-политичких чинилаца није довољан. Неопходно је да уставно право, у извесном смислу, пронађе и изрази фундаменталне принципе и вредности демократије и владавине права који су темељ свеколиког правног поретка, оријентир за тумачење и примену свих, а не само уставних норми и кључ за одгонетање најсложенијих и најсуптилнијих уставних спорова, који настају било кад правне норме нису довољно јасне, било кад их уопште и нема (правне празнине).

Уставно право јесте фундаментална грана јавног права и још у једном смислу, али је и тај смисао донекле промењен или бар има озбиљних наговештаја да јесте. Уставно право за примарни извор има формални устав, али он више није или бар има озбиљних индиција да није само израз суверености народа, нације или грађана. У савременом правном систему, ако се не приклонимо теорији о подељеној суверености, постоји плурализам суверена. То се огледа не само у пред-уставотворној фази (припрема за доношење или промену устава) и уставотворној фази (израда и усвајање акта), него и у фази његове примене. Најочитији пример, сада већ делимично познат широј публици, јесте улога Комисије за демократију посредством права – Венецијанске комисије, саветодавног тела за уставноправна питања Савета Европе. Комисија је основана да уставно „уједини“ Европу и помогне да се она преобрази у макар у квази-политичку заједницу заједничких принципа и вредности. Њен примарни задатак био је да пружи уставну „прву помоћ“ (*constitutional aid assistance*) државама Источне и Централне Европе да би се ове у разумном року прикључиле породици западно-европских држава, означених као старе или стабилне демократије. За преко три деценије функционисања, Комисија је далеко проширила своје поље деловања, не само просторно, доприносећи стварању тзв.

транснационолног уставног права, него и у садржинском смислу, изграђујући своје стандарде поготово у изборној материји, области фундаменталних људских права, редовног и уставног судства. При том, у фази примене устава, нарочито његовог амандманског адаптирања, стандарди и препоруке Венецијанске комисије постају незаобилазни фактор уставног инжењеринга и у тзв. старим демократијама (Petrov, 89–112, 263–278, 361–368).

Да ли је устав данас дело националног суверена и да ли је дело једног суверена или више суверена? Одговори на ова питања пресудно ће утицати на физиономију и садржину савременог уставног права, и као правне гране и као научне и академске дисциплине.

Досадашње излагање потврђује да је у првој четврти XXI века на делу преображај уставног права, које је постало и интернационално и наднационално, чак и трансконтинентално, али није престало да буде у својој суштини национално. У том процесу преображаја, избрисала се строга разлика између извора, принципа и вредности међународног и унутрашњег јавног права. Уставно право остало је фундаментална грана права и то, чини се, на један далеко комплекснији и суптилнији начин него што је то било у време националних уставотвораца. То савремено уставно право које је померило нагласак са националних политичких институција на уставне институције које нису само националне или које и кад су само националне не користе искључиво националне изворе права, захтева један савремен поглед на ове нове појаве и тенденције. Захтева и један друкчији приступ регулисању односа између тих институција. Принцип уставности и законитости, односно легалитета као фундаментални правни принцип коригује се једном, у основи, политичком формом – дијалогом. Тај дијалог данас се непрекидно води између судова, између редовних судова и уставног суда, између уставног суда и Европског суда за људска права, између Европског суда за људска права и Европског суда правде кад је реч о државама чланица ЕУ итд.

Поред тога, савремено уставно право, које је за основну уставну вредност поставило људска права, много више интригира, али и тангира обичног човека. Оно је, не само захваљујући свеопштој употреби института уставне жалбе пред уставним судом, постало део правне и друштвене свакодневнице. Уставно право се „приземљило“ и почело да прожима свакодневни живот човека. Том „приземљењу“ и свеprisутности уставног права у различитим, неретко симплификованим и искривљеним, па и наopakим формама, нису допринели

само политичари и политичке странке, већ и медији и друга савремена средства комуникације (интернет, друштвене мреже итд.). Примера за ову тврдњу је много, али наведимо само неколико актуелних из наше стварности: поједини политичари и поједини медији „установили“ су право на протесте као апсолутно право, док уставно право познаје право на слободу мирног окупљања која има своје уставне, законске и реалне границе; право на здраву животну средину јесте важно право, али се мора посматрати у корелацији са другим уставом зајемченим правима; потом, слобода изражавања мишљења у дигитално доба, у ери друштвених мрежа добија карактер савременог „Левијатана“; право на обавештеност неретко је у сукобу са правом на заштиту података о личности итд. Преображај уставног права подразумева да се тежиште са политичких институција, односа између парламента, владе и шефа државе, преноси на појединца и различите друштвене групе, схваћене у свој комплексности њихове природе и социјабилности. Поред традиционалних идентитета, као што су национални, расни, културни, верски и политички, конструишу се, под утицајем одређених утицајних тенденција са Запада и неки нови, попут полног и родног идентитета, услед чега начело родне равноправности, неповредивост физичког и психичког интегритета, право на избор и коришћење личног имена, право на закључење брака, слобода одлучивања о рађању попрамају сасвим нове, потпуно неслућене аспекте и димензије.

Да ли је, услед свих ових нових процеса, појава и тенденција, класично уставно право сасвим превазиђено? Далеко од тога. Једна политичка заједница, нарочито у недовољно стабилним политичким условима, непрестано се суочава са старим питањима постављеним на исти или нешто друкчији начин. Тако, уставно право и даље има обавезу да одговара на питања шта су слободни и поштени избори, да ли је могуће оцењивати материјалну уставност распуштања парламента, каква је природа посланичког мандата, да ли се може одустати од мандата пре његовог преузимања, када се мандат представницима може скратити, а када продужити, да ли се спроведеним уставним законом може мењати устав, шта је повреда устава од стране председнике републике, која је разлика између опозива и разрешења председника републике.¹

¹ Ово су само нека од питања која су се у претходним месецима учестало постављала на нашој политичкој и уставној сцени изазивајући неретко противречне одговоре.

3. КО СУ ГЛАВНИ КРЕАТОРИ САВРЕМЕНОГ УСТАВНОГ ПРАВА?

У креирању савременог уставног права учествују многи правни и ванправни субјекти. Ипак, посебна одговорност лежи на уставном судству и уставноправној и правној науци уопште. Уосталом, устав и уставно право једне земље у великој мери одређују активности ових чинилаца. Ако погледамо само један узорит устав, на пример, Основни закон Немачке из 1949, јасно је да су значење овог конститутивног акта и његов пројектовани домет у великој мери модификовани – споља, одређеним међународним околностима, а изнутра, превасходно, праксом Савезног уставног суда Немачке и уставноправном јуриспруденцијом.

Иако се, строго посматрано, може повући суштинска разлика између ова два чиниоца, јер је уставно судство функција, а уставно-правна наука је, у извесном смислу, допунски или секундарни извор права, њих карактеришу и одређена заједничка својства. То су: организација, видљивост и мисија.

Организовано, усмерено и ефективно деловање уставног судства и уставноправне науке има своју процедурално-техничку компоненту, која није занемарљива, али бисмо је овде оставили по страни. Указали бисмо на ону, по нашем мишљењу, важнију, субјективну компоненту. Реч је о улози правника, нарочито истакнутих правника. Истакнути правник није испразна уставна или законска категорија, обичан правни стандард чија садржина се *ad hoc* попуњава (Петров 2022, 37–54). То би требало да буде угледни представник правничке елите, правничке аристократије у демократском друштву, која уме да функционише, како немачки теоретичари имају обичај да кажу, на „пресеку права и политике“ (Вучић и Стојановић 2009, 89–109). Та елита не може бити изнад политике нити од ње независна, али она ипак поседује довољну меру стручног и професионалног интегритета и аутономности. Још је Карл Шмит 1936. године рекао, парафразирајући чувени члан 16. Декларације права човека и грађанина, да „друштво које нема класу правника, нема ни устав“ (Zagrebelsky 2023, 4). Иако реминисценција на та времена у данашње доба није најсрећнија, ова тврдња је савршено тачна.

Тако у Уставни суд треба да уђу истакнути правници не само због тога што тај посебни услов за избор судија наш устав изричито прописује. Уставни суд није обичан суд, који и поред свакодневног

обимног посла, решава обичне спорове, иако се њему све више обраћају, као последњем степену, обични људи, тражећи задовољење неретко сопствене субјективне перцепције правде. Тај орган, састављен од истакнутих правника, мора бити делотворно организован тако да може да креира своју, уставносудску политику, а та политика треба да буде политика владавине права. То, међутим, није могуће уколико његове судије међусобно, али и судије са саветницима и другим обрађивачима предмета не воде континуирани правни дијалог, онај који се не одвија искључиво на формалним седницама прописаним пословником о раду. И заиста, како уставни суд да чува устав, како да удахњује живот уставним принципима и вредностима, ако тај дијалог замре?

И на правним факултетима професори не смеју бити искључиво кабинетски типови, али тек не смеју бити барјактари улице. Правни живот постаје обична идолатрија ако се на седницама факултетских стручних тела расправља и гласа у групицама идеолошко-политичких истомишљеника, а научне конференције организују само да би се оправдала средства добијена од државе или, на пример, разних ЕУ приступних фондова. При таквом стању ствари, професори више не живе за предавања која ће се међу студентима преносити с генерације на генерацију. Они живе да би се обездуховљено вртели око своје замишљене, а неретко умишљене интелектуалне осе. Настаје инерција и колективно расуло. Кад нема организације, нема ни руководства, а онда су и уставно судство и правна наука све само не фактори креирања и развијања права и уставног права посебно.

Друго заједничко обележје које треба да краси и уставно судство и правну науку јесте *видљивост*. То није исто што и транспарентност рада. Транспарентност је једна више политичко-социолошка категорија, која у савременом друштву дигиталних технологија поприма неслућене размере. Она под паролом интереса јавности, неретко урушава приватност и људско достојанство појединца. Видљивост такође није исто што и јавност рада. Јавност рада је пре свега законска категорија. Њу уосталом, кад је реч о Уставном суду, уређује Закон о уставном суду (вид: чл. 3). Бити видљив значи покушати пред очима јавности, ауторитетом права и правне аргументације, унети макар мало светлости у мутна, правно-политички осетљива, тешка, а можда политички и нерешива питања. Бити видљив значи и располагати не само личним већ и институционалним ауторитетом и, користећи га, усмеравати или макар утицати на друштвено-политички дијалог. Бити видљив значи правном аргументацијом обликовати јавност. Бити

тих и невидљив као институција, значи дозволити да ту институцију јавност обликује. Иако је видљивост и уставног судства и правне науке ограничена, она је несумњиво важан друштвени чинилац. Нема компетентнијих форума за институционалну, научно и стручно аргументовану, дискусију о стратешким, идентитетским питањима. На пример, једно такво је питање родне равноправности и у склопу тога, тзв. родно сензитивног језика. Ни Уставни суд ни правни факултети не би смели да се не огласе поводом таквог једног питања. Видљивост се стиче на актуелним и тешким питањима. Малим питањима могу да се баве и друге, мање „видљиве“ институције система.

Напослетку, уставно судство и правна наука имају заједничку, *просветитељску мисију*. Та светла мисија огледа се у ономе што је примарни задатак савременог уставног права, а то је стварање делотворних механизма владавине права, њихово непрестано унапређивање и изградња правне културе владавине права. Од те правне културе, наше друштво је још увек доста далеко.

4. ЗАКЉУЧАК

На питање из наслова овог рада „да ли је уставно право данас и даље важно?“, одговорили бисмо недвосмислено потврдно. Штавише, оно је, чини се, много важније данас него икада од Другог светског рата па наовамо. Густаво Загребелски, италијански професор уставног права, написао је једну књижицу.² Њен наслов је помало суморан: „Тешка времена за устав – конфузија конституционалиста“. Он је почиње речима: „Уставна наука: очекивања. Постоје ли конституционалисти?“. У Србији, постоје. Можда бисмо, отворивши питање за неку другу прилику, оценили да су недовољно друштвено видљиви. Али постоје. И то је некаква залога или пре утеха за уставну будућност Србије.

² Пронашли смо је у рану јесен 2024. године у једној књижари близу *Scuola Grande San Giovanni di Evangelista*, католичког здања у којем се одржавају седнице Венецијанске комисије.

ЛИТЕРАТУРА

Вучић, Оливера и Стојановић, Драган. 2009. „Уставно судство на пре-секу права и политике“. *Анали Правног факултета у Београду*, 57(2), 89–109.

Марковић Ђорђе. 2024. *Природа уставносудске функције*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду (необјављена докторска дисертација).

Марковић, Ратко. 2015. *Уставно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду – Досије студио.

Николић, Алекса, 2024. „Приказ монографије: Жаклина Новчић, Сукоб националног и наднационалног у Европској унији. Уставни идентитети“. *Архив за правне и друштвене науке*, 1/119, стр. 167–176;

Петров, Владан. 2022. „Како до правих истакнутих правника у правосудном савету?“. *Архив за правне и друштвене науке*, 117(2), стр. 37–54.

Петров, Владан. 2024а. *Уставно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Петров, Владан. 2024б. *Уставна и друга сабирања*. Београд: Чигоја штампа.

Цветковић, Александар. 2021. *Утицаји историјских устава Србије и Југославије на изградњу националног уставног идентитета*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду (необјављени мастер рад).

Bartole, Sergio. 2015. “Standards of Europe’ s Constitutional Heritage“. *Giornale di storia costituzionale (Journal of Constitutional History)*, 30(2), pp. 17-22

Bartole, Sergio. 2020. *The Internationalisation of Constitutional Law – A View from the Venice Commission*. Oxford: Hart Publishing.

Mikić, Vladimir. 2024. „Значење европских принципа и вредности у Уставу Републике Србије“. У Јелена Перовић (ur.), *Право на правду – изазови савременог доба* (стр. 639–652). Београд: Копачићка школа природног права – Слободан Перовић.

Petrov, Vladan i Manojlović, Savo. 2014. „Уставна начела у пракси Уставног суда Србије“. *Правни принципи – Фондација центар за јавно право*, стр. 73–102.

Petrov, Vladan. 2024. “The Supranational Interpretation of the Rule of Law“. In J. Bóka (ed.), pp. 89–112, 263–278, 361–368. Miskolc–Budapest: CEA Publishing.

Venice Commission & Directorate of Information Society and Action against Crime of the Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI), Digital Technologies and Elections, CDL-AD(2019)016-e, 21–22 June 2019.

Venice Commission, Interpretative declaration of the Code of good practice in electoral matters as concerns digital technologies and artificial intelligence, CDL-AD(2024)044, 6–7 December 2024.

Venice Commission, Study – Principles for a fundamental rights-compliant use of digital technologies in electoral processes, CDL-AD(2020)037-e, 11–12 December 2020.

Zagrebelsky, Gustavo. 2023. *Tempi difficili per la Costituzione*. Bari–Roma: Editori Laterza.

ИЗВОРИ ПРАВА

Закон о Уставном суду, *Службени гласник РС* 109/2007, 99/2011, 18/2013 – Одлука Уставног суда, 103/2015, 40/2015 – др. закон, 10/23 и 92/23.

Vladan Petrov

IS CONSTITUTIONAL LAW STILL RELEVANT TODAY?

Resume

The paper explores the evolving characteristics of constitutional law in the early decades of the 21st century, focusing on both external and internal factors driving these changes, as well as the social engagement of constitutional legal scholarship and constitutional lawyers in the modern socio-political community. The author first presents his view on the continued relevance of classical constitutional law, before highlighting the factors contributing to its transformation, such as the internationalization of constitutional law on the one hand, and the contemporary socio-political context in which both longstanding and newer constitutional institutions operate. Emphasis is also placed on the role of the main creators of constitutional law – the traditional one: constitutional legal scholarship, and the more recent one, which has gained importance in the second half of the 20th century: constitutional courts. The author particularly underscores the role of prominent (constitutional) lawyers, arguing that their contribution to the enlightening mission of constitutional law must be sufficiently visible, effective, and organized. He concludes that Serbia has constitutional lawyers whose professional and academic relevance is undisputed, but assesses that they are not sufficiently visible in the public sphere.

Keywords: constitutional law, constitution, constitutional legal scholarship, constitutional court, enlightening role of constitutional law, prominent lawyer.